

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.6.1.7>

ROLA STOWARZYSZEŃ I ZWIĄZKÓW EDUKACYJNYCH W ROZWOJU FORMALNEJ I NIEFORMALNEJ EDUKACJI KOBIET W WIELKIEJ BRYTANII W LATACH 1860–1870

Oksana Zabolotna

*doktor nauk pedagogicznych, profesor
profesor Katedry Języków Obcych*

*Humanśkiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Pawła Tyuczyny,
(Human, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0003-4901-1053

e-mail: oxana.zabolotna@gmail.com

Inna Kravchuk

aspirantka Katedry Pedagogiki i Zarządzania Oświatą

*Humanśkiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Pawła Tyuczyny,
(Human, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-1780-780X

e-mail: i.kravchuk@udpu.edu.ua

Adnotacja. W artykule dokonano przeglądu wpływu stowarzyszeń i związków edukacyjnych na rozwój edukacji kobiet w Wielkiej Brytanii w latach 1860–1870. W połowie XIX wieku kobiety nie miały dostępu do szkolnictwa wyższego, często nie były dopuszczane do posiedzeń środowisk naukowych. Istnieje potrzeba w organizacjach reprezentujących interesy kobiet, w szczególności w dziedzinie edukacji. Ich przywódcy próbowali szerzyć ideę zwiększania szans edukacyjnych kobiet i eliminowania dyskryminacji ze względu na płeć w edukacji, jako podstawowej przesłanki samorealizacji kobiet. Wpływowe stowarzyszenia i związki edukacyjne kobiet stopniowo osiągają wyznaczone cele: organizują wykłady dla kobiet najpierw poza uniwersytetami, później w ich murach, otwierają placówki średniego i dalszego wykształcenia kobiet; ich działalność była jednym z kluczowych czynników zapewniających kobietom dostęp do szkolnictwa wyższego.

Słowa kluczowe: stowarzyszenia edukacyjne kobiet, edukacja kobiet, dostęp do szkolnictwa wyższego, Wielka Brytania.

THE ROLE OF EDUCATIONAL ASSOCIATIONS AND UNIONS IN THE DEVELOPMENT OF FORMAL AND NON-FORMAL WOMEN'S EDUCATION IN GREAT BRITAIN IN THE 1860–1870s

Oksana Zabolotna

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Foreign Languages Department*

Pavlo Tyuchyna Uman State Pedagogical University (Uman, Cherkasy region, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-4901-1053

e-mail: oxana.zabolotna@gmail.com

Inna Kravchuk

*Postgraduate Student at the Department of Pedagogy and Educational Management
Pavlo Tyuchyna Uman State Pedagogical University (Uman, Cherkasy region, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-1780-780X

e-mail: i.kravchuk@udpu.edu.ua

Abstract. The article focuses on the influence of educational associations and unions on the development of women's education in Great Britain in the 1860–1870s. In the middle of the 19th century, women did not have access to higher education and were often barred from attending meetings of scientific societies. There was a need for organizations that would represent the interests of women, in particular in the field of education. Their leaders tried to spread the idea of improving of educational opportunities for girls and women and eliminating gender discrimination in education as the main prerequisite for women's self-realization. Influential ladies' educational associations and unions gradually achieved their goals: at first they were in charge of organizing lectures for women outside universities, later within their walls, as well as opening women's institutions of secondary and further education; their activities were one of the key factors in ensuring women's access to higher education.

Key words: ladies' educational associations, women's education, access to higher education, Great Britain.

РОЛЬ ОСВІТНІХ АСОЦІАЦІЙ І СПІЛОК У РОЗВИТКУ ФОРМАЛЬНОЇ ТА НЕФОРМАЛЬНОЇ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ 1860–1870-х рр.

Оксана Заболотна

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

(Умань, Черкаська область, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-4901-1053

e-mail: oxana.zabolotna@gmail.com

Інна Кравчук

аспірантка кафедри педагогіки та освітнього менеджменту

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

(Умань, Черкаська область, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-1780-780X

e-mail: i.kravchuk@udpu.edu.ua

Анотація. У статті розглянуто вплив освітніх асоціацій і спілок на розвиток жіночої освіти у Великій Британії у 1860–1870-х рр. У середині XIX ст. жінки не мали доступу до вищої освіти, їх часто не допускали до засідань наукових спільнот. Назріла необхідність у організаціях, які би представляли інтереси жінок, зокрема у сфері освіти. Їхні лідерки намагалися поширити ідею збільшення освітніх можливостей жінок і ліквідації гендерної дискримінації в освіті як основної передумови самореалізації жінок. Впливові жіночі освітні асоціації та спілки поступово досягають поставлених цілей: організують курси лекцій для жінок спочатку за межами університетів, пізніше – у їхніх стінах, відкривають жіночі заклади середньої та подальшої освіти; їхня діяльність була одним із ключових факторів для надання жінкам доступу до вищої освіти.

Ключові слова: жіночі освітні асоціації, жіноча освіта, доступ до вищої освіти, Велика Британія.

Вступ. Протягом багатьох століть роль і значення жінок для суспільного розвитку часто замовчувалися та нівелювалися. У середині XIX ст. починають поширюватися ідеї щодо рівних прав жінок і чоловіків, зростає потреба жінок у самовизначенні, у повнішому розкритті їхнього потенціалу. Освіта була одним із ключових факторів для досягнення цих цілей. Відсутність належної освіти та стереотип, що «леді» не годиться отримувати винагороду за виконання роботи, допомагали чоловікам у Великій Британії підтримувати зручний для них статус-кво, коли жінкам відводилася другорядна роль, обмеження їх у правах вважалося нормою, а їхні досягнення нерідко ігнорували або приписували протилежній статі. Приклад такого ставлення до жінок можемо побачити у листі-відповіді відомого англійського поета Роберта Сауті на лист молодій Шарлотти Бронте, у якому вона питала його думку про одну з її поезій. Відповідь Р. Сауті звучала так: «Література не може бути справою життя жінки та не повинна бути. Чим більше вона заглиблюється у виконання належних їй обов'язків, тим менше у неї залишається для цього вільного часу... Ви поки ще не маєте таких обов'язків, проте, коли вони з'являться, у вас буде менше бажання стати знаменитістю» (Gaskell, 1900: 160).

Основна частина. Пожвавлення інтересу українських науковців до гендерних досліджень спостерігаємо на початку XXI ст. На жаль, такий важливий фактор, як освіта часто залишався поза увагою. Проблема розвитку жіночої освіти у різних країнах світу є маловивченою в Україні. Такі дослідження є мультидисциплінарними та цікавими з погляду кількох наук: історії, педагогіки, соціології, педагогічної компаративістики, гендерної педагогіки тощо. Важливим є аналіз основних етапів жіночої освіти, здобутків і перешкод, які доводилося і доводиться долати жінкам на шляху до гендерного паритету у сфері освіти. Цікавими є роботи дослідниць XIX ст. Емілі Девіс (1896) та Еліс Зіммерн (1898), котрі описують обмежені освітні можливості своїх сучасниць, досвід їхнього навчання, прагнення до знань і шляхи реалізації планів щодо розвитку жіночої освіти, проте таким дослідженням часто бракувало більш системного підходу. Вагомий внесок у вивчення маловідомих фактів історії жіночої освіти зробила Керол Дайхаус (2006), яка дослідила досвід навчання жінок в університетах, особливості їхнього студентського життя та поступовий процес перетворення закладів вищої освіти з роздільним навчанням на коледжі й університети зі спільним навчанням. Гендерним проблемам в освіті присвятила низку праць Мадлен Арно (2002, 2008), котра здійснила їхній ретроспективний аналіз, а також висвітлила проблеми, що залишаються актуальними й досі.

Мета статті полягає у визначенні ролі жіночих освітніх асоціацій і спілок для розвитку жіночої освіти у Великій Британії у другій половині XIX ст. та стислому аналізі їхньої діяльності й основних здобутків.

Методи дослідження. У процесі підготовки статті використано метод історико-ретроспективного аналізу, метод синтезу та систематизації, наукової інтерпретації отриманих даних, біографічний метод.

Результати. У середині XIX ст. з'являються освітні діячки, які намагаються поширити ідею збільшення освітніх можливостей жінок і ліквідації гендерної дискримінації в освіті як основної передумови

самореалізації жінок. Вони, як справжні лідерки, намагалися згуртувати інших і вжити заходів для втілення ідей на практиці. Щоб досягнути поставлених цілей, вони застосовували різні стратегії: деякі діячки, такі як Джожефіна Батлер, відверто заявляли про свою позицію та закликали до рішучих дій; інші, знаючи, що без підтримки лояльних професорів і представників адміністрації університетів (всі з них були чоловіками) змін не відбудеться, обирали толерантну манеру презентації аргументів щодо важливості розвитку жіночої освіти, «без зайвого шуму», щоб не викликати хвилю обурення у впливових «вчених мужів», котрі легко могли звести нанівець всі позитивні зрушення. Прогресивні тогочасні ідеї часто обговорювали на засіданнях різноманітних асоціацій і спільнот. Так, у 1864 р. Емілі Девіс (яка пізніше стане засновницею першого жіночого коледжу при Кембриджському університеті) підготувала доповідь про необхідність покращення освіти дівчат до засідання впливової Національної асоціації розвитку соціальних наук. Зачитав доповідь містер Фітч, оскільки леді «не належало» виступати на такому публічному зібранні (Purvis, 1991: 97–98). Члени спілок та асоціацій вирішували, чи доцільним було допускати жінок до своїх зібрань; відмова організацій, особливо наукового спрямування, вважалася обґрунтованою та ні у кого не викликала здивування. Виникла потреба у суто жіночих організаціях, котрі б виступили у ролі координаторів для розширення освітніх можливостей жінок, зокрема у сфері подальшої та вищої освіти. Після отримання дозволу особам жіночої статі здавати Оксфордські та Кембриджські місцеві екзамени (це не були екзамени для вступу в університет, вони були подібними до екзаменів для отримання атестата про середню освіту) освітні асоціації часто займалися організацією їх проведення. Також вони діяли як «групи підтримки» для вчительок і гувернанток. Деякі з них зосередили свою діяльність на роботі із представниками університетів щодо надання доступу жінкам до вищої освіти та забезпечення належних умов їхнього навчання (Dyhouse, 1995: 14).

Жіночі освітні асоціації, більшість із яких були засновані у 1860-х та 1870-х рр., зробили значний внесок у розвиток жіночої освіти (Dyhouse, 1995: 13). Такі асоціації функціонували майже у всіх великих та у багатьох маленьких містах. Вони відрізнялися за структурою, рівнем впливу й організації. Про діяльність невеликих жіночих освітніх організацій майже не залишилося згадок, проте існувала низка впливових асоціацій, які мали чітку структуру, високий рівень організації та поступово досягали поставлених цілей.

У 1866 р. до міста Лідс приїжджала Емілі Девіс у рамках своєї загальнонаціональної кампанії розвитку жіночої освіти. Прослухавши її промову, сповнені ентузіазму, представниці місцевої еліти вирішили організувати Жіночу освітню асоціацію, котру у 1876 р. було перейменовано на Йоркширську жіночу освітню раду (Bradford, 2010). Установа займалася організацією Оксфордських і Кембриджських місцевих екзаменів для дівчат, заснувала першу у місті Лідс середню школу для дівчат (1876 р.), сприяла відкриттю жіночих відділів гуманітарних наук при Йоркширському коледжі, який пізніше став Університетом Лідса (Dyhouse, 1995: 14).

Восени 1867 р. прогресивні діячки з північних графств Англії об'єдналися в організацію під назвою «Рада Північної Англії для сприяння вищій освіті жінок» (North of England Council for Promoting the Higher Education of Women, далі – РПАСВОЖ), до складу якої увійшли місцеві освітні асоціації з Манчестера, Ліверпуля, Лідса, Шефільда та Ньюкасла, пізніше приєдналися жіночі асоціації з інших міст (Dyhouse, 1995: 14). Ця організація взяла на себе зобов'язання вживати всіх можливих заходів для розвитку жіночої освіти у Північній частині Англії. Її діяльність була спрямована першочергово на жінок, які хотіли працювати гувернантками або вчительками відповідно до високих стандартів, а також на жінок, переважно представниць середнього класу, котрі закінчили школу або вийшли зі шкільного віку та згідно з тогочасними традиціями не працювали, проте все ж хотіли продовжувати свою освіту. Члени РПАСВОЖ підшукували викладачів та узгоджували зручний розклад занять на пів року чи рік. Слухачки вносили оплату за заняття та для підтримання діяльності Ради. Спочатку виникали труднощі з тим, щоб знайти кваліфікованих викладачів, всі з яких були чоловічої статі, які б бажали навчати студенток протягом тривалого часу. Проте ті, кого вдавалося переконати, здебільшого ставали щирими прибічниками ідеї надання доступу жінкам до вищої освіти. Так сталося із Джеймсом Стюартом, випускником Триніті-коледжу Кембриджського університету, котрий пізніше став професором Кембриджського університету та ректором найстарішого у Шотландії університету Сент-Ендрюса (<http://www-g.eng.cam.ac.uk/125/1875-1900/stuart.html>). У 1867 р. він прочитав серію лекцій з історії астрономії для жінок. Оскільки норми тогочасної моралі забороняли жінкам розмовляти з незнайомими чоловіками, то професор Стюарт не міг проводити заняття у звичній для себе манері діалогу зі студентами. Для того, щоб перевірити рівень засвоєння інформації слухачками та виявити питання, що потребували подальшого роз'яснення, він підготував список запитань, які роздав після першої лекції, зазначивши, що, якщо хтось із присутніх має бажання, вони можуть надіслати відповіді до наступної лекції. Він сподівався, що із шестисот слухачок із чотирьох центрів у Шефільді, Лідсі, Ліверпулі та Манчестері свої відповіді надішлють 20–30 осіб, проте результат його шокував, оскільки він отримав близько 300 відповідей (Phillips, 1990: 219). Така активність свідчила про справжню жагу до знань. Йому було надзвичайно важко перевірити їх усі до наступної лекції, однак він отримав «фідбек» і з'ясував, на що потрібно звертати більше уваги. Ставлення професора Стюарта до навчання жінок було дуже відповідальним: він давав план лекції, пояснював, як краще вести конспект, і рекомендував літературу для подальшого вивчення. РПАСВОЖ співпрацювала також із професором Кембриджського університету Генрі Сіджвіком щодо організації екзаменів для вчительок і гувернанток та проведення лекцій з історії, літератури та природничих предметів, які були дуже популярними серед жінок. Результатом цієї співпраці стало відкриття у 1871 р. Ньюгема – другого жіночого коледжу, асоційованого із Кембриджським університетом (McWilliams-Tullberg, 1975: 50–57).

Збереглися дані про розклад занять і кількість слухачок у навчальному центрі у Ліверпулі. У 1867–68 рр. там були проведені заняття з астрономії, які відвідували 186 жінок, та з історії, на яких навчалися 214 слухачок. Наступного року 185 жінок вивчали фізичну географію, 163 – історію науки (Phillips, 1990: 219). Із часом активно починають працювати «дочірні» асоціації у Бірмінгемі, Лімінгтоні, Бредфорді, Гаддерсфілді, Боудені, Йорку тощо (Phillips, 1990: 217). До лав РПАСВОЖ входили тогочасні впливові жінки, котрі залишили слід в історії жіночого руху XIX ст. Президентом було обрано Джозефіну Батлер, поборницю руху за права жінок і соціальні реформи, редакторку кількох періодичних видань для жінок. Секретаркою – Анну Джемайму Клаф, яка пізніше стане директоркою Ньюнгем-коледжу (Cowie, 2012: 61). Також активними членами організації були Е. Уолстенхолм, засновниця Манчестерської асоціації вчительок (1865 р.) та Л. Вілсон, що займалася організацією екзаменів і лекцій для жінок у місті Лідс (Bradford, 2015).

Джозефіна Батлер дізналася, що ще одна провідна освітня діячка Марія Грей мала бажання виступити на засіданні РПАСВОЖ, і надіслала їй запрошення. Спільна мета об'єднала жінок, які залишилися подружками до кінця життя (Elsworth, 1979: 177). На засіданні РПАСВОЖ Марія познайомилася з багатьма однодумцями, котрі стали її соратниками у боротьбі за право жінок на належну освіту, зокрема Доротеею Біл, професорами Шелдоном Амосом, Генрі Сіджвіком, Джеймсом Стюартом і директоркою школи-пансіону для дівчат Фанні Меткалф. Восени 1871 р. Марія Грей презентувала доповідь про бажання відкрити спілку для сприяння розвитку жіночої освіти на Конгресі суспільних наук, що проходив у місті Лідс. Лорд Фредерік Кавендіш, голова секції освітніх наук, схвалив проєкт. У листопаді 1871 р. на засіданні Спільноти митців відбулося офіційне відкриття Національної спілки покращення освіти жінок всіх класів (пізніше перейменованої у Жіночу освітню спілку). Марії Грей запропонували зайняти посаду президента спілки, проте вона відмовилася. Цю посаду обійняла донька королеви Вікторії, котра теж брала активну участь у діяльності спілки. Марія Грей і її сестра Емілі Шіррефф зайняли посади почесних секретарок. Членами спілки були представники тогочасної аристократії, політики, церковні й освітні діячі, зокрема архієпископ Дубліна, єпископи Лондона та Манчестера, ректор Единбурзького університету Александр Грант, леді Генрієтта Стенлі, політик та освітній діяч Дж. Кей-Шаттлворт, освітня діячка Мері Герні та ін. Пріоритетним напрямом своєї роботи Жіноча освітня спілка визначила заснування середніх денних шкіл для дівчат із усіх соціальних класів, які відповідали би двом вимогам – невисокій оплаті за навчання й академічному спрямуванню. За рахунок того, що дівчата проживали вдома, можна було зменшити вартість надання освіти порівняно з публік-скулз, які переважно були школами-пансіонами, залишивши ті самі високі стандарти навчання; по-друге, не всі дівчата бажали проживати далеко від батьків, а навчаючись у денних школах, вони зберігали баланс між сім'єю та навчанням; по-третє, невисока оплата дала б змогу здібним дівчатам із менш заможних родин здобути хорошу освіту (Elsworth, 1979: 178). Також Спілка вбачала своє завдання у підвищенні статусу вчительок завдяки відповідній освіті та практиці. Члени Спілки пропонували організувати практику студенток педагогічних коледжів у великих школах і перевіряти належне виконання ними своїх обов'язків, а знання – за допомогою екзаменів. У такий спосіб підвищилася б ефективність праці вчительок і їхній соціальний статус, оскільки раніше їх вважали менш компетентними порівняно з освітніми чоловіками. Ідеї Марії Грей та Емілі Шіррефф, неодноразово викладені у публікаціях, отримали своє практичне застосування у 1872 р., коли сестри заснували Компанію денних публік-скулз для дівчат (Girls' Public Day Schools Company) (Busher, 1986: 15), метою якої був інтелектуальний, моральний і фізичний розвиток учениць, надання найкращої можливої освіти для дівчат, подібної до тієї, що отримують хлопці у престижних публік-скулз. Першу школу було відкрито у Челсі, одному з районів Лондона, у січні 1873 р. (<https://www.gdst.net/about-us/our-history/>). У нових закладах намагалися створити таке освітнє середовище, де були б однакові стандарти для всіх учениць і де б цінувалися їхні особисті досягнення. Школи мали гарну репутацію, щороку їхня кількість зростала: на 1891 р. Компанія заснувала 36 шкіл, у яких навчалися 7 111 учениць (The Bryce Report, 1895: <http://www.educationengland.org.uk/documents/bryce1895/bryce1895.html>). Освітній процес було організовано за прикладом шкіл міс Бас і міс Біл, проте навчання було набагато дешевшим. У 1906 р. Компанію денних публік-скулз для дівчат було реорганізовано у Траст денних публік-скулз для дівчат (<https://historicengland.org.uk/services-skills/education/educational-images/girls-public-day-school-trust-school-lewisham-8305>). Траст існує й досі та є провідним і найбільшим об'єднанням незалежних шкіл для дівчат у Великій Британії (<https://www.gdst.net/about-us/about-the-gdst/>).

Лондонська жіноча освітня асоціація утворилася у 1869 р. з метою надання жінкам доступу до подальшої освіти після закінчення середньої школи. Асоціація сприяла тому, що професори Університетського коледжу, який входить до складу Лондонського університету, почали проводити заняття для жінок, спочатку за межами коледжу, а потім – і в його стінах (Dyhouse, 1995: 14). Перше спільне заняття для чоловіків і жінок не тільки в Університетському коледжі, а й узагалі у британському ЗВО провів професор політекономії Елліот Кернс у жовтні 1871 р. через слабкий стан здоров'я та неспроможність проводити ті самі заняття ще раз окремо для жінок. На занятті були присутні п'ятеро жінок, котрі виявляли справжній інтерес до предмета. Скоро професор Кернс залишив посаду, проте нововведення встигло закріпитися, і заняття з політичної економії стали спільними для обох статей (<https://www.ucl.ac.uk/economics/about-department/women-economics-and-ucl-late-19th-century>).

У петиції від 16 квітня 1874 р. комітет Лондонської жіночої освітньої асоціації звернувся до ректора, професора та сенату Лондонського університету з проханням дозволити жінкам здавати випускні екзамени з гуманітарних наук і надати їм можливість отримати освітні ступені (<https://archive.senatehouselibrary.ac.uk/>

exhibitions-and-events/exhibitions/rights-for-women/resources/letters-and-transcripts/ladies-educational-association). Лондонська жіноча освітня асоціація відіграла велику роль у тому, щоб Університетський коледж почав приймати жінок на рівних із чоловіками засадах у 1878 р. (Dyhouse, 1995: 14). Після досягнення своєї мети організація розпалася.

У Шотландії жіночі освітні асоціації також набули популярності, особливо в Единбурзі та Глазго. У 1868 р. була заснована Единбурзька жіноча освітня асоціація, одним із видів діяльності якої була організація лекцій і занять для жінок із математики, етики, геології, хімії, грецької та латинської мов, економіки, фізіології, педагогіки та історії педагогіки із залученням професорсько-викладацького складу Единбурзького університету (http://ourhistory.is.ed.ac.uk/index.php/Foundation_of_Edinburgh_Ladies_Education_Association_1868). Протягом 10 років ці заняття відвідували близько 250 жінок щороку (<https://www.euppublishing.com/doi/abs/10.3366/nor.1977.0010?journalCode=nor>). Лідеркою цієї організації була Мері Круделіус, яка заручилася підтримкою впливових професорів, зокрема Девіда Массона, котрий з 1865 по 1895 р. очолював кафедру риторики й англійської літератури Единбурзького університету ([http://ourhistory.is.ed.ac.uk/index.php/David_Mather_Masson_\(1822-1907\)](http://ourhistory.is.ed.ac.uk/index.php/David_Mather_Masson_(1822-1907))). Через одинадцять років після заснування Единбурзьку жіночу освітню асоціацію було перейменовано на Асоціацію університетської освіти жінок. З 1874 р. Единбурзький університет почав видавати сертифікати слухачкам, які склали іспити стандарту магістра гуманітарних наук із будь-яких трьох чи більше предметів гуманітарного чи природничого спрямування. Асоціація організовувала заняття до 1892 р., доки університет не почав приймати жінок на навчання на рівних із чоловіками засадах (Bremner, 1897: 266).

У Глазго Асоціацію вищої освіти жінок було створено у 1877 р. Під її керівництвом було організовано систематичні курси із предметів, що вивчали студенти університету, освітній процес також включав вивчення сучасних мов і літератури. Деякі заняття проводили в аудиторіях університету, інші – у залі, арендованій асоціацією з цією метою. Таке навчання тривало шість років, поки у 1883 р. Асоціація не перетворилася на Коледж королеви Маргарет. Будівлю для відкриття коледжу пожертвувала багата місцева жителька Ізабелла Елдер. Поступово курс навчання у коледжі став повністю відповідати стандарту магістра гуманітарних наук (Bremner, 1897: 266–267).

Першими слухачками курсів лекцій, організованих освітніми асоціаціями, були доньки та дружини професорів і місцевих представників середнього класу, які часто надавали матеріальну підтримку ініціативам у сфері жіночої освіти. Освітні спілки й асоціації виступили у ролі координаторів із налагодження академічних зв'язків із професорами університетів і забезпечили високий стандарт надання освітніх послуг. І коли університети дозволили жінкам складати випускні іспити для здобуття освітніх ступенів, багато слухачок курсів склали їх відразу без подальшого навчання. Наприклад, у Единбурзі перші вісім жінок, котрі здобули ступінь у 1893 р., всі були слухачками курсів при Единбурзькій асоціації вищої освіти жінок (Carol Dyhouse, 1995: 16).

Висновки. Жіночі освітні організації відіграли ключову роль у тому, щоб при престижних університетах були відкриті курси для жінок як слухачок, а потім сприяли тому, щоб університети почали приймати на навчання осіб жіночої статі. Їхньою метою була ліквідація дискримінації у сфері освіти за гендерною ознакою. Проте жінкам довелося пройти довгий тернистий шлях для досягнення цієї мети та доступу до освітніх можливостей на рівних із чоловіками умовах. Зараз ми сприймаємо відсутність обмежень щодо здобуття вищої освіти для європейських жінок як звичний, навіть очевидний факт, проте близько 150 років тому прогресивним явищем була організація лекцій для підвищення рівня освіченості жінок, розширення їхнього світогляду, забезпечення можливості отримати хоч частину знань, які їхні брати мали змогу отримати у стінах університетів. Проте ці освітні трансформації не відбулися б, якби не зусилля жінок-лідерок, котрі відчували, що настав час змінити стереотипні уявлення про те, що можна вважати «достатньою освітою для жінки». Часто їхні дії піддавалися критиці та навіть глузуванням та обертали для них втратою репутації у «вищих колах», адже не відповідали традиційним та усталеним принципам, нормам етики та тогочасної моралі. Багато освітніх діячок брали активну участь у суфражистському русі та вважали, що жінки не зможуть зрівнятися у правах із чоловіками, здобути свободу дій і незалежність суджень без належної освіти.

Вважаємо, що необхідні подальші більш ґрунтовні дослідження історії жіночої освіти у Великій Британії й Україні, які сприятимуть виявленню та викоріненню гендерних стереотипів у сфері освіти та досягненню гендерного паритету.

Список використаних джерел:

1. About the GDST. URL: <https://www.gdst.net/about-us/about-the-gdst/> (дата звернення 11.02.2021).
2. Arnot, M. *Educating the Gendered Citizen: sociological engagements with national and global agendas*, London : Routledge, 2008. 260 p.
3. Arnot, M. *Reproducing Gender? Critical essays on educational theory and feminist politics*, London : Routledge Falmer, 2002. 22 p.
4. Bradford, E. *Annie Eddison (1845–1916) Pioneering campaigner for women's education in Leeds*, 2010. URL: <https://www.thoresby.org.uk/content/people/eddison.php> (дата звернення 16.02.2021).
5. Bradford, E. *Lucy Wilson (1834–1891) Campaigner for women's rights and for civil liberties*, 2015. URL: <https://www.thoresby.org.uk/content/people/wilson.php> (дата звернення 16.02.2021).
6. Bremner C.S. *Education of Girls and Women in Great Britain*. London : Swan Sonnenschein & Co., 1897. 296 p.
7. Busher, H. *Education since 1800*. London and Basingstoke : Macmillan Education, 1986. 62 p.

8. Cowie, E. *Education: Examining the Evidence*. London and New York : Routledge, 2012. 143 p.
9. David Mather Masson. URL: [http://ourhistory.is.ed.ac.uk/index.php/David_Mather_Masson_\(1822-1907\)](http://ourhistory.is.ed.ac.uk/index.php/David_Mather_Masson_(1822-1907)) (дата звернення 12.02.2021).
10. Davies, E. *Women in the Universities of England and Scotland*. Cambridge : Macmillan and Bowes, 1896. 50 p.
11. Dyhouse, C. *No distinction of sex? Women in British universities 1870-1939*. London : UCL Press Limited, 1995. 288 p.
12. Ellsworth, E.W. *Liberators of the female mind: the Shirreff sisters, educational reform, and the women's movement*. Westport, London : Greenwood Press, 1979. 370 p.
13. *Foundation of Edinburgh Ladies Education Association, 1868*. URL: http://ourhistory.is.ed.ac.uk/index.php/Foundation_of_Edinburgh_Ladies_Education_Association,_1868 (дата звернення 12.02.2021).
14. Gaskell, E.C. *The life of Charlotte Brontë*. New York and London : Harper and Brothers Publishers, 1900. 670 p.
15. *Girls' Public Day School Trust School, Lewisham, Greater London*. URL: <https://historicengland.org.uk/services-skills/education/educational-images/girls-public-day-school-trust-school-lewisham-8305> (дата звернення 12.02.2021).
16. *Ladies' Educational Association*. URL: <https://archive.senatehouselibrary.ac.uk/exhibitions-and-events/exhibitions/rights-for-women/resources/letters-and-transcripts/ladies-educational-association> (дата звернення 10.02.2021).
17. McWilliams-Tullberg, R. *Women at Cambridge. A Men's University – Through a Mixed Type*. London : Victor Gollangz LTD, 1975. 255 p.
18. Moore, L.R. *The Aberdeen Ladies' Educational Association, 1877-1883*. URL: <https://www.eupublishing.com/doi/abs/10.3366/nor.1977.0010?journalCode=nor> (дата звернення 12.02.2021).
19. *Our history, GDST*. URL: <https://www.gdst.net/about-us/our-history/> (дата звернення 17.02.2021).
20. Phillips, P. *The scientific lady: a social history of women's scientific interests, 1520-1918*. New York : St. Martin's Press, 1990. 314 p.
21. *Professor James Stuart (1843-1913)*. URL: <http://www-g.eng.cam.ac.uk/125/1875-1900/stuart.html> (дата звернення 17.02.2021).
22. Purvis, J. *A History of Women's Education in England*, Milton Keynes, Philadelphia : Open University Press, 1991. 159 p.
23. *The Bryce Report (1895) Report of the Royal Commission on Secondary Education*. URL: <http://www.educationengland.org.uk/documents/bryce1895/bryce1895.html> (дата звернення 20.01.2021).
24. *Women, Economics and UCL in the late 19th century*. URL: <https://www.ucl.ac.uk/economics/about-department/women-economics-and-ucl-late-19th-century> (дата звернення 15.02.2021).
25. Zimmern, A. *The Renaissance of Girls' Education in England: A Record of Fifty Years*. London : A.D. Innes & Company, 1898. 284 p.

References:

1. *About the GDST*. GDST website. URL: <https://www.gdst.net/about-us/about-the-gdst/> Accessed on February 11, 2021.
2. Arnot, M. (2008). *Educating the Gendered Citizen: sociological engagements with national and global agendas*, London : Routledge.
3. Arnot, M. (2002). *Reproducing Gender? Critical essays on educational theory and feminist politics*, London : Routledge Falmer.
4. Bradford, E. (2010). *Annie Eddison (1845-1916) Pioneering campaigner for women's education in Leeds*. The Thoresby Society website. URL: <https://www.thoresby.org.uk/content/people/eddison.php> Accessed on February 16, 2021.
5. Bradford, E. (2015). *Lucy Wilson (1834-1891) Campaigner for women's rights and for civil liberties*. The Thoresby Society website. URL: <https://www.thoresby.org.uk/content/people/wilson.php> Accessed on February 16, 2021.
6. Bremner C.S. (1897). *Education of Girls and Women in Great Britain*. London: Swan Sonnenschein & Co.
7. Busher, H. (1986). *Education since 1800*. London and Basingstoke : Macmillan Education.
8. Cowie E. (2012). *Education: Examining the Evidence*. London and New York : Routledge.
9. David Mather Masson. *The University of Edinburgh website*. URL: [http://ourhistory.is.ed.ac.uk/index.php/David_Mather_Masson_\(1822-1907\)](http://ourhistory.is.ed.ac.uk/index.php/David_Mather_Masson_(1822-1907)) Accessed on February 12, 2021.
10. Davies E. (1896). *Women in the Universities of England and Scotland*. Cambridge : Macmillan and Bowes.
11. Dyhouse, C. (1995). *No distinction of sex? Women in British universities 1870-1939*. London : UCL Press Limited.
12. Ellsworth E. W. (1979). *Liberators of the female mind: the Shirreff sisters, educational reform, and the women's movement*. Westport, London : Greenwood Press.
13. *Foundation of Edinburgh Ladies Education Association, 1868*. The University of Edinburgh website. URL: http://ourhistory.is.ed.ac.uk/index.php/Foundation_of_Edinburgh_Ladies_Education_Association,_1868 Accessed on February 12, 2021.
14. Gaskell, E. C. (1900). *The life of Charlotte Brontë*. New York and London: Harper and Brothers Publishers.
15. *Girls' Public Day School Trust School, Lewisham, Greater London*. Historic England website. URL: <https://historicengland.org.uk/services-skills/education/educational-images/girls-public-day-school-trust-school-lewisham-8305> Accessed on February 12, 2021.
16. *Ladies' Educational Association*. University of London website. URL: <https://archive.senatehouselibrary.ac.uk/exhibitions-and-events/exhibitions/rights-for-women/resources/letters-and-transcripts/ladies-educational-association> Accessed on February 10, 2021.
17. McWilliams-Tullberg, R. (1975). *Women at Cambridge. A Men's University – Through a Mixed Type*. London : Victor Gollangz LTD.
18. Moore, L.R. *The Aberdeen Ladies' Educational Association, 1877-1883*. Edinburgh University Press website. URL: <https://www.eupublishing.com/doi/abs/10.3366/nor.1977.0010?journalCode=nor> Accessed on February 12, 2021.

19. Our history, GDST. GDST website. URL: <https://www.gdst.net/about-us/our-history/> Accessed on February 17, 2021.
20. Phillips, P. (1990). *The scientific lady: a social history of women's scientific interests, 1520–1918*. New York : St. Martin's Press.
21. Professor James Stuart (1843–1913). The University of Cambridge website. URL: <http://www-g.eng.cam.ac.uk/125/1875-1900/stuart.html> Accessed on February 17, 2021.
22. Purvis, J. (1991). *A History of Women's Education in England*, Milton Keynes, Philadelphia : Open University Press.
23. The Bryce Report (1895) Report of the Royal Commission on Secondary Education. Education in England website. URL: <http://www.educationengland.org.uk/documents/bryce1895/bryce1895.html> Accessed on January 20, 2021.
24. Women, Economics and UCL in the late 19th century. UCL Department of Economics website. URL: <https://www.ucl.ac.uk/economics/about-department/women-economics-and-ucl-late-19th-century> Accessed on February 15, 2021.
25. Zimmern, A. (1898). *The Renaissance of Girls' Education in England: A Record of Fifty Years*. London : A.D. Innes & Company.

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.6.1.8>

ZASADY PROJEKTOWANIA BIMODALNO-DWUJĘZYCZNEGO ŚRODOWISKA EDUKACYJNEGO DLA OSÓB NIESŁYSZĄCYCH I PÓŁGŁUCHYCH

Anna Zamsha

kandydat nauk psychologicznych,

Kierownik działu nauczania języka migowego

*Institutu Pedagogiki Specjalnej i Psychologii imienia Mykoły Jarmaczni
Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy (Kijów, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-8843-035X

e-mail: zamsha_anna@ukr.net

Nataliia Adamiuk

kandydat nauk pedagogicznych,

starszy pracownik naukowy w dziale nauczania języka migowego

*Institutu Pedagogiki Specjalnej i Psychologii imienia Mykoły Jarmaczni
Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy (Kijów, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-4927-6257

Adnotacja. W artykule omówiono problem tworzenia bimodalno-dwujęzycznego środowiska edukacyjnego, którego podstawową cechą jest parytetowe wykorzystanie narodowych języków migowych i werbalnych jako środków nauczania, wychowania i rozwoju. Model gestowo-werbalny organizacji środowiska edukacyjnego opiera się na usuwaniu barier komunikacyjnych wynikających z niezgodności warunków uczenia się i edukacji z możliwościami percepcji i produkcji mowy u studentów niesłyszących i półgłuchych. Treść artykułu jest wynikiem teoretycznej analizy problemu wprowadzenia podejścia bimodalno-dwujęzycznego do procesu edukacyjnego studentów niesłyszących i półgłuchych.

W tym artykule opisano podstawowe zasady projektowania bimodalno-dwujęzycznego środowiska edukacyjnego, w szczególności takie jak: zasada funkcjonalności komunikatywnej; zasada indywidualnej kierunkowości komunikatywnej; zasada parytetowości językowej; zasada ciągłości bimodalno-dwujęzycznej; zasada profilaktycznie-promocyjna; zasada separacji językowej; zasada orientowania wyrównawczo-alilitacyjnego; zasada wielości komunikatywnej.

Słowa kluczowe: środowisko edukacyjne bez barier, dwujęzyczny bilingw, język migowy, mowa werbalna.

PRINCIPLES OF DESIGNING BIMODAL-BILINGUAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR THE DEAF AND HARD-OF-HEARING LEARNERS

Anna Zamsha

Ph.D. in Psychology,

Head of Sign Language Education Division

*Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Kyiv Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-8843-035X

e-mail: zamsha_anna@ukr.net